

УДК 929Алексеєнко(477)

А.М. АРХАНГЕЛЬСЬКА, доктор філологічних наук,
професор кафедри славістики, Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці
ul. Křížkovského, 10, Olomouc 77900, Česká republika
E-mail: alla_arkhanhelska@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-0699-3026>

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА АНДРІЙОВИЧА АЛЕКСЕЄНКА (19.10.1942 – 14.11.2020)

14 листопада 2020 року мовознавче співтовариство зазнало непоправної втрати — пішов із життя професор Михайло Андрійович Алексеєнко, знаний і шанований на широких просторах Славії вчений і педагог, який збагатив європейську славістику своїми працями з контрастивної лексикології та фразеології, транслятології, лінгвокультурології, соціолінгвістики та лінгвістичної гендерології. Усе своє наукове і творче життя він присвятив служінню українській та польській славистиці, став єднальною ланкою в науковій співпраці українських, польських, російських, німецьких, білоруських, чеських, болгарських філологів, вніс неocenний вклад у підвищення якості гуманітарної освіти в Україні та Польщі.

Народився Михайло Андрійович Алексеєнко 19 жовтня 1942 року на козацькому хуторі Зайцево поблизу містечка Короп на Чернігівщині. Його дитинство та юність припали на важкі воєнні й повоєнні роки. Сім кілометрів лісом він щодня за будь-якої погоди йшов до школи пішки й ті самі сім кілометрів міряв кроками, повертаючись додому, проте усе своє життя залишався закоханим у той неймовірної краси ліс і природу рідного краю. Пізніше казав: якби не захопився філологією, то напевне б став природознавцем. Він виріс поміж бурштинових сосен і пахучих лугів трепетно-зачудованого Наддесення, серед простих, щирих, працьовитих і добрих людей, від яких успадкував свою козацьку поставу і вдачу, надзвичайну

Цитування: Архангельська А.М. Пам'яті професора Михайла Андрійовича Алексеєнка (19.10.1942—14.11.2020). *Українська мова*. 2021. № 1 (77). С. 140—144.

працездатність, цілеспрямованість, життєву мудрість, внутрішню культуру, неперевершене почуття гумору, любов до слова, до пісні, до людей.

По закінченні школи, відповідно до тогочасних освітніх приписів, здобував трудовий стаж, аби мати можливість вступити на навчання до університету: працював на будівництві, пізніше — вихователем і піонервожатим у початковій школі. У 1961 році він став студентом філологічного факультету Львівського університету, та за рік був покликаний на військову службу. Служив у ракетних військах, по закінченні служби отримав пропозицію вступити до Військового інституту Міністерства оборони СРСР, але твердо вирішив повернутися і продовжити навчання у Львові. У 1967 році (через трирічну перерву на армійську службу) Михайло Андрійович з відзнакою закінчив російське відділення філологічного факультету Львівського університету й відразу потрапив у поле зору тогочасного декана філологічного факультету І. Дорошенка як перспективний молодий учений. У цьому ж році його зараховують на посаду лаборанта кабінету експериментальної фонетики, а пізніше — на посаду асистента кафедри російської мови і загального мовознавства.

Колишні викладачі М.А. Алексеєнка, знані львівські професори І. Дорошенко, І. Денисюк, І. Ковалик, К. Трофимович, стали його наставниками, відкрили шлях у науку. Саме Кость Костьович Трофимович познайомив молодого перспективного колегу з проф. Л. Ройзензоном, одним із найавторитетніших радянських фразеологів, і спрямував майбутнього Професора на фразеологічну стежу. У 1971—1974 рр. М.А. Алексеєнко під керівництвом проф. І. Грицютенка навчається в аспірантурі, у 1976 р. успішно захищає кандидатську дисертацію. Водночас молодий науковець виявляє і неабиякі організаторські здібності, які не залишаються непоміченими керівництвом університету: протягом року (1976—1977) він працює на посаді заступника декана підготовчого факультету для іноземних громадян Львівського державного університету ім. І. Франка, пізніше отримує трирічне наукове відрядження до Німеччини (тоді — Німецької Демократичної Республіки, 1977—1981), де працює на посаді доцента секції теоретичного і прикладного мовознавства Університету ім. К. Маркса в Лейпцигу. Повернувшись до Львова, з 1981 р. обіймає посаду доцента кафедри російської мови, а з 1982 на подальші 15 років приймає керівництво цією кафедрою. Його блискучі організаторські здібності, працьовитість і вимогливість до себе та інших, уміння ставити перед собою і колегами завдання та належно виконувати їх згуртували кафедру, налаштували на колективну співпрацю, стимулювали діяти точно й безвідмовно — як швейцарський годинник. За керівництва М.А. Алексеєнка кафедра була знана як чітко організований і надзвичайно працездатний колектив, навчально-методична, науково-дослідницька, міжінституційна діяльність якого була прикладом для інших. На кафедрі кипіла робота: організували наукові конференції, присвячені науковому доробку професорів Львівського університету Є. Кротевича, В. Борковського, видавали колективні посібники й збірники наукових праць, проводили міжкафедральні семінари із залученням колег з інших вищих навчальних закладів України, особливу увагу приділяли підготовці наукових кадрів із числа

аспірантів, до яких ставилися дуже вимогливо. У 1991 р. Михайло Андрійович захищає докторську дисертацію та отримує вчене звання професора.

У 1993 р. М.А. Алексеєнко приїздить до Щецинського університету в Польщі як запрошений професор, на один семестр, та залишається на довгих двадцять років. Там він знайомиться з польськими колегами Є. Кухарською, Е. Сикежицьким, К. Іван, К. Янашек, Е. Коморовською, зустрічає в них однодумців і залишається вдячним їм на все життя. З 1993 р. він (із визнанням усіх його звань і титулів, отриманих на батьківщині) отримує статус надзвичайного професора, а 2006 — професора ординарного, найвищу професорську посаду в Польщі. З 1999 р. очолює кафедру транслятології та порівняльної лінгвістики при Інституті слов'янської філології в Щецинському університеті, до створення якого мав безпосередній стосунок. Ідею розбудови щецинської славістики намагалася втілити в життя тодішній директор Інституту проф. Є. Кухарська. Запрошений нею до Щецина М.А. Алексеєнко став їй у цьому надійною опорою: саме він налагоджував контакти з польськими, німецькими, чеськими колегами-славістами, створював програми для вивчення україністики, яка спочатку викладалася як друга спеціальність, а з 1993 р. отримала статус самостійної бакалаврської навчальної програми.

Потужні слов'янські дослідження, з-поміж яких належне місце посідала й україністика, що ними й сьогодні знаний Щецинський університет, — його дітище і його гордість. Михайло Андрійович працював не лише над програмами з вивчення української мови польськими студентами. Дружні наукові й особисті стосунки з відомими у світовому науковому співтоваристві фразеологами-славістами проф. В.М. Мокієнком та проф. Х. Вальтером стали підґрунтям його співпраці з Інститутом славістики Університету Ернста Моріца Арндта в німецькому Грайфсвальді, де народжений на українській землі й закоханий в українську мову професор В.М. Мокієнко в 1996 р. заснував україністику та упродовж восьми років очолював її. Проф. Алексеєнко тісно співпрацював з грайфсвальдськими україністами на науково-методичній ниві, був першим українським професором, запрошеним викладати українську мову на літніх курсах української мови та культури «Ukrainicum» для всіх зацікавлених з Німеччини, Австрії, Швейцарії та інших європейських країн, публікувався у грайфсвальдських збірниках «Українська культура в європейському контексті». Учасники курсів мали змогу не лише прослухати його надзвичайно цікаві й змістовні лекції та семінари, але й переглянути українські фільми, насолодитися фондами україністичної бібліотеки, частину якої склала особиста збірка Олекси Горбача, подарована щецинським україністам його вдовою Анною Галею Горбач, і — найголовніше — поспілкуватися зі «справжніми українцями». Першим «справжнім» був саме проф. М.А. Алексеєнко, який просто випромінював любов до України, українського слова, української культури. З-поміж понад 300 наукових публікацій Професора особливе місце посідають численні праці з українського мовознавства — лексикології, фразеології, теорії номінації, перекладознавства, лінгвокультурології, соціолінгвістики, проблем мовної динаміки тощо, з-поміж яких і знані в Україні *Нариси зіставного курсу сучасної російської та української мов* (Szczecin, 1995), *Нариси зіставного*

курсу сучасної російської та української мов (Szczecin, 2000), Польсько-російсько-український словник ділового мовлення (Москва, 2002), Українсько-польський словник лінгвістичних термінів (у співавт. з А. Горнятко-Шумилович) (Szczecin, 2005) та багато інших.

Вагомим внеском у розвиток польської та європейської славістики стала заснована ним у 1996 р. міжнародна конференція «Słowo. Tekst. Czas», яка що два роки гостинно приймала і продовжує приймати вчених з усіх куточків світу. За понад 20 років конференція набула надзвичайної популярності у світовому науковому співтоваристві, зокрема й в Україні. Сьогодні тринадцять солідних випусків прекрасно виданих збірників наукових праць її учасників (деякі з них видавалися у двох томах), старанно відредагованих проф. М.А. Алексеєнком і його учнями, є окрасою фондів не лише університетських бібліотек, але й академічних установ багатьох країн світу.

Наукова й викладацька діяльність Михайла Андрійовича в Польщі була надзвичайно плідною і начебто перетворила його на «польського професора». Його ім'я шанобливо вписане в «Золоту книгу польської науки» (*Złota Księga Nauk Humanistycznych* (Gliwice, 2004; *Złota Księga Nauki Polskiej. Naukowcy Zjednoczonej Europy* (Gliwice, 2006)) та престижні довідники «Хто є хто в Польщі» (*Encyklopedia Artus Purus. Kto jest kim w Polsce Nowego Milenium* (2000–2002) (Poznań, 2002) і *Who is Who w Polsce. Encyklopedia biograficzna z życiorysami znanych Polek i Polaków*. Verlag für Personenencyklopädien, 2004). Однак в інтерв'ю з журналістом Артуром Шве́до (Przegląd Uniwersytecki, 10–12, 2007) висловився цілком однозначно: «Я народився українцем і ніким іншим бути не можу». Духовна колегія при Польсько-католицькому костелі в Любліні від 1996 року встановила особливу відзнаку «Серце для сердець» (Serce dla Serce) із врученням спеціальної медалі, яку отримують «люди з великим серцем» за релігійну та світську, зокрема й культурно-освітню діяльність, спрямовану на популяризацію Польщі у світі. 26 жовтня 2007 року, у День матері, православний українець професор Михайло Андрійович Алексеєнко таку медаль урочисто отримав — за його численні праці, присвячені світлому образу жінки у слов'янських мовах та культурах, і величезний внесок у польську науку та її популяризацію у світовому вимірі.

Особливістю науково-методичного почерку науковця було вміння збирати навколо себе творчі групи молодих учених, захоплювати їх своїми ідеями та втілювати ці ідеї у вагомій фразеологічній результаті. Він залишив по собі високе визнання і глибоке пошанування наукового співтовариства заснуванням двох наукових шкіл — львівської української та щецинської польської наукової школи славістів, щедро передавши всі знання і вміння своїм учням. Наукове «дерево», виплекане професором, представлене вихованими ним 13-ма «науковими дітьми» (десятьма «українськими» та трьома «польськими» кандидатами філологічних наук) і понад 20-ма «науковими онуками», вихованцями своїх учнів. П'ятеро його колишніх аспірантів стали докторами наук, три з яких (Олена Левченко, Алла Архангельська та Мирослава Горди) залишилися вірними його мудрому слову й виконували докторське дослідження під його керівництвом.

Після 2012 р. Професор повертається в рідну Україну, на рідний Хутір, до своїх сосен і своєї Десни. Постійно цікавиться усім, що відбувається у славистичному світі, багато читає, редагує «Щецинські» збірники з конференцій, по змозі спілкується з колегами. До більше десятка виданих ним словників мріє додати ще один — «Словник говірки одного села», словник чарівної і неповторної мови своєї батьківської землі. Не встиг. Помер у кареті швидкої допомоги дорогою до Коропа поміж «своїх» сосен.

В Україні його знали як доктора філологічних наук, професора Львівського університету, у Польщі — як професора титулярного Щецинського університету, при цьому і в Україні, і в Польщі його вважали «своїм». Студенти запам'ятають його як надзвичайно ерудованого викладача і яскравого, неперевершеного оратора. Аспіранти і докторанти — як керівника суворого й вимогливого, що називав речі прямо і своїми іменами, нікому не вибачав непрофесіоналізму й наукової недоброчесності, вчив самостійно думати, шукати і знаходити. У пам'яті колег Михайло Андрійович залишиться талановитим вченим-славістом, людиною із тонким чуттям і відчуттям мови, дослідником, якому було що сказати іншим, який мав свою думку і вмів її обстоювати, не нав'язуючи іншим. Славистична наука запам'ятає його подвижницьку працю, його високу інтелігентність і відкритість, широту наукових зацікавлень, вірність своїм науковим поглядам, вміння шукати й знаходити те, що нас єднає, а не роз'єднує.

Він був і залишиться у наших серцях і нашій пам'яті яскравою, харизматичною особистістю. У давньогрецькій міфології під харизмою розуміли здатність привертати до себе увагу своєю красою і витонченістю. Професор справді був наділений особливими якостями, високою обдарованістю і особливою привабливістю, що викликали високу повагу до нього, безумовну віру в його можливості й щире довіру до нього. Низький уклін, глибока вдячність і шана Михайлу Андрійовичу Алексеєнку — Професору, Учителеві, Людині. У безжальному приписі земного буття кожна людина відходить у Вічність, проте залишає свій слід на землі. Михайло Андрійович залишив на цій землі слід, вартий пошанування. Світла й вічна пам'ять!

Некролог отримано 25.01.2021

Alla Arkhanhelska, DrSc.,

Prof. Palacký University, Faculty of Art, Department of Slavonic Studies
ul. Křižkovského, 10, 77900, Olomouc, Czech republic.

E-mail: alla_arkhanhelska@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-0699-3026>

IN MEMORY OF PROFESSOR MYKHAILO ANDRIIOVYCH ALEKSEIENKO
(19.10.1942—14.11.2020)